

KULTUR

Var föddes kapitalismen?

Antropologen Jack Goody har i studien *The East in the West* granskat de gängse förklaringarna till Europas expansion och funnit dem bristfälliga. Karl Steinick anmäler.

Den äldsta italienska bokföringen som finns bevarad dateras till 1211 och det är fragment av *un libro delle ragioni* för en några florentinska bankirer. Mot slutet av seklet skulle bokföringskonsten förädlas *alla veneziana*, till vad vi i dag känner som dubbel italiensk dito.

Saklitteratur

Jack Goody
The East in the West
Cambridge U P

Var det kanske här, i Venedig och de andra italienska stadstaterna, som kapitalismen föddes i övergången från högmedeltid till ungenässans? Under årens lopp har många argumenterat för det. Spirande bankväsen, långa handelsrutten och partnerskap i stora affärer är tydliga tecken på att något nytt är på gång.

Bokföring

Bokföringskonsten blir den nödvändiga metoden för att kunna hålla koll på debet och kredit i en globalt expanderande ekonomi. Som *ragioneria* blir den nästan en vetenskap jämbördig med de andra som denna nya tid kommer att utveckla – så är ju *ragione* i sin grundbetydelse inget annat än förnuft.

"Affärsmannen skall inte lita på sitt minne" heter det i en text från sent 1500-tal "om han inte är som kung Cyrus som kände var och en av sina många soldater till namnet". En uppmaning som onekligen har fog för sig och som återfinns i åtskilliga bokföringslärarböcker från renässansen och framåt.

Men skall man lita på histo-

rieskrivningen, hur dokumenterad den än är? Hur sann är historien om det unga Europa som med två tomma händer och med exceptionellt förnuft tog sig upp till världsherraväldet?

Revisor

Som en noggrann revisor har den brittiske antropologen Jack Goody i studien *The East in the West* granskat uppgifterna i alla kolumnerna, inte bara dem på den europeiska sidan.

Det han finner är att de gängse förklaringarna till Europas expansion inte håller eftersom de bygger på bristfälliga, eller inga, kunskaper om resten av världen. I allt för ringa grad har man också studerat bakgrunden, den tämligen långa historia som föregår den europeiska kapitalismen och industrialismen.

Renässans betyder som bekant återfödelse, och det som föds igen under 1300- och 1400-tal i de italienska städerna är den antika bildningen och lärdomen, närmare bestämt den grekiska som varit dåligt känd under medeltiden. Men det var ingen jungfrufödelse som ägde rum, snarare borde det beskrivas som en återkomst.

Romarna hade onekligen tagit till sig grekernas kultur men i övriga Europa var intresset för boklig bildning ringa. Arvet från grekerna gick i stället österut efter det västliga Roms kollaps och det var i Bagdad och andra av den muslimska världens metropoler som man kommenterade Aristoteles och förfinade matematiken med hjälp av de indiska siffror vi kallar arabiska, varav nollan var det stora tillskottet.

Högekulturer

Eftersom grekerna dessutom i hög grad hade byggt på de mindre asiatiska högekulturerens framsteg kan man knappast påstå att arvet kom i orätta händer.

Historien är dessutom varken bokföring eller bodelning, och det är detta som främst under-

Japanskt familjeföretag. Både i Kina och Japan finner man tidigt bokföringsmetoder som har samma funktion som den dubbla italienska.

stryks av Goody, så vi kanske bör lämna metafotiken därhän, även om den är förförisk och har format mycket tänkande under åren.

Uppstod överallt

Kapitalismen föddes ingestans, och den uppstod inte heller enbart på europeisk botten. Goody visar att det finns entreprenöranda och relativt omfattande och avancerade handel såväl i Indien som i Kina vid tiden för det europeiska uppvaknandet. De indiska bankirerna ägnar sig åt bokföringskonsten, liksom deras kinesiska kolleger. Handeln är också omfattande och en betydande kapitalbildning sker, särskilt bland de indiska affärsmännen. När europeerna börjar dyka upp på kontinenten förbluffas de av städernas storlek, av de enskilda rikedomarna och av den ekonomiska livaktigheten.

Det finns också i Indien en viss handel i futures, investeringar i framtida utfall av diverse affärsprojekt. I Japan skulle man under 1700-talet utveckla en avancerad handel med ris, som även inbegrepp investeringar i kommande skördar och både i Kina och Japan fin-

ner man bokföringsmetoder som har samma funktion som den dubbla italienska.

Under de århundraden som europeerna expanderar sin företagsamhet och sin handel finns liknande utveckling alltså på olika håll i Asien, och undersöker man förhållandena under årtusendena före Europas frammarsch finner man att utvecklingen nått längre på de flesta håll än i Europa.

Goody tillhandahåller ingen egen universalförklaring till varför europeerna nådde sådana framgångar när nu förutsättningar fanns lite varstans, däremot raserar han de flesta andra avancerade modellbyggen. Rationaliteten var inget exklusivt grekiskt, indierna och kineserna ägnade sig åt logik och vetenskap och nådde ofta större raffinemang. Babylonier och andra mindreasiatiska kulturer hade lagt grund för både vetenskap och ekonomi och härifrån fick grekerna långt mer än alfabetet. Handelsvägarna sträckte sig allt sedan förklassisk tid över Asien och globaliseringen av ekonomin är inget sent påfund.

Redan Tiberius klagade över att kvinnorna utarmade landet och berikade utlänningarna genom sin konsumtion av lyxvaror, och kryddor, tyger och an-

nat transporterades från Asien till de delar till Europa. Hela den mellan Afrika och Indien var också betydande från var deräknings första århundradet och öst har alltid varit närvarande i väst.

Kapitalismen har alltså lång historia om man med avser just entreprenörssk handel mellan aktörer på en eller mindre fria marknad, kapitalbildning och finanstransaktioner. Industrialism däremot fick fart först med nya kraftkällorna, ångan och fossila bränslena, vilket i sin medförde en ekonomisk expansion i vilken Europa fick ett för språng.

Det var inte de italienska bankirerna, bokföringen eller grekisk rationalitet, som född kapitalismen. Det var inte heller den protestantiska etiken, som Weber lanserade med såd framgång. Det var inte asiatisk kollektivism, religioner eller familjestrukturer som hjälpte tillbaka dem – för övrigt inget för samma saker man nu försöker förklara de asiatiska framgångarna med.

The East in the West är inget försök att fylla på det asiatiska pluskontot i något slags antirealistisk rättvisen. I stället den ett klarläggande av hur socialkulturell förändring skett inte genom strukturerad utveckling utan genom oförutsägbara processer utan fast centrum eller reglerad befordringsgång.

Det kan vara dags att skrota myterna om Europas överlägsenhet men släng också alla de där böckerna om det asiatiska undret, samurajen som leda ideal och krigarnas väg till mirakerna. Läs Jack Goody i stället när han skriver om tamils bankväsende, kinesisk logik, japanska familjeföretag och så möjligt annan mänsklig verksamhet. Inga enkla lösningar som sagt, men mängder av intressanta fakta och överraskande lärdomar.

Den gamla världen blir som ny, och öst och väst har aldrig varit skilda åt.

KARL STEINICK

Snärtigt komprimerade formuleringar

Elias Canettis "anteckningar" under åren 1973–1985 har i år kommit ut på svenska. Björn Håkanson anmäler.

Elias Canetti blev nobelpristagare sent i livet, 1981. Då var han 76 år.

Litteratur

Elias Canetti
Urets hemliga hjärta
Natur och Kultur

Priset fick han främst för en roman – utgiven redan 1935 – och en kulturantropologisk avhandling, *Masse und Macht*, samt för *Den räddade tungan* och *Fack-*

lan i örat, de två första delarna i hans självbiografi. Fyra år efter prisets kom en tredje del, *Ögonspelen*.

Djupsinne

Under hela sitt författarliv gjorde han dessutom "anteckningar" – ett anspråkslöst namn på en genre som jag tycker är litteraturens alla mest anspråksfulla: aforistiken. Det gäller ju att på så litet utrymme som möjligt vara så djupsinnig som möjligt, helst med hjälp av en paradoxal formulering som efterlämnar en frustrerande känsla av osäkerhet hos läsaren: är karln snillrik – eller en pretentiös ordvrängare?

Canettis "anteckningar", under åren 1973–1985 kan nu stu-

deras på svenska i en mycket bra översättning av Hans Leander: *Urets hemliga hjärta*. Här finns åtskilligt att irritera sig på, eller vad sägs om "Elefanternas klagande flock: den mest gripande av alla klagoflockar" eller "Guds katastrofala egenskap var hans storhet" eller "Alltsedan de börjat flyga, bygger de skendöda hus". Jag kan bara svara ja.

Imponerad

Ändå blir jag till sist rätt imponerad. Aforistiken ligger utan tvivel väl till för Canetti. Han är en hårt disciplinerad människa, en introspektiv moralist som njuter av att med snärtigt komprimerade formuleringar plåga sig med frågor om meningen

med sitt liv och sitt verk.

Mycket handlar om äran, berömmelsen, som på en gång ett gissel och ett livselixir; om den aldrig upphörande spänningen mellan offentligt och privat: "Genom att bevitna andras hedersbetygelser upplever man det löjliga i ens egna" eller "Han skulle vilja vara osjälvisk utan att förneka sitt verk. Diktarens kvadratur".

Men mest handlar det om en ständig dödsförberedelse. Canetti ser döden nära sig, men vill inte acceptera den. Han söker en gud, men finner ingen. Han är aktsam om sin tid, vill inte förlösas den på adiafora, skulle vilja "finna ord som ingen människa glömler. De måste tillhöra var och en som slungar dem mot döden" – men frä-

gan är om språket till sist räcker till, och i så fall återstår kanske bara att "tänka ut en form av försvinnande som betvingar döden".

Vilket inte borde vara lättare än att nå fram till en medmänniska med ord, kan det tyckas. Men det är just de många motsägelserna, och spelet mellan dem, som gör denna bok levande och läsvärd. Det är ingen resignerad pensionär, färdigpaktad i ett stycke, som fyller arket med sina anteckningar, utan en fortfarande ung, nyfiken och otålig gammal man, som i sitt åttonde decennium med mer irritation och förvåning än besvikelse konstaterar: "Någon kan inte längre sig själv och fortsätter ändå att andas."

BJÖRN HÅKANSO